

Keberov Slovar slovenskih frazemov

Jurij Rojs

Cobiss: 1.19

Janez Keber, *Slovar slovenskih frazemov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011 (Slovarji), 1158 str.

Pred nami je obsežen frazeološki slovar, ki obsega 1158 strani. Sestavil ga je Janez Keber, znani slovenski leksikograf, onomastik, frazeolog in publicist. Knjiga se začne z uvodom, ki vsebuje predgovor, seznam virov, izbor slovenske in neslovenske literature, seznam kratic in okrajšav ter nekaj napotkov in pojasnil za uporabo Slovarja slovenskih frazemov; sledi pa slovarsko gradivo.

V uvodu avtor pojasnjuje, kako je slovar nastajal, kako je zasnovan in kaj najdemo v njem. V predgovoru navaja, da je sodeloval pri 4. in 5. knjigi Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) ter da je samo on izmed skupine urednikov sprejel ponudbo za sodelovanje pri srednjeročnem projektu Frazeološki slovar slovenskega jezika. Sodeloval je tudi pri slovarskem delu novega slovenskega pravopisa. Leta 1996 je dobil nalogo, naj ob delu za pravopis predloži tudi zasnovo za frazeološki slovar, nihče pa v omenjenem roku od njega tega ni zahteval. Sproti je objavljala rezultate frazeološkega raziskovanja. Leta 1996 in 1998 je objavil monografijo v dveh knjigah *Živali v prisposodobah*. Na Valu 202 Radia Slovenija je v letih 1995–2000 poljudno pojasnil izvor okrog 150 frazemov. V tedniku 7 D je v rubriki *Zakaj tako* v letih 2002–2005 izvorno pojasnil več kot 100 zanimivejših frazemov. Ko se je v letu 2000 pravopisni projekt približal koncu, je profesor Keber stal pred realnejšim začetkom priprav za izdelavo frazeološkega slovarja slovenskega jezika.

»Pri izdelavi zasnove za frazeološki slovar sem upošteval izkušnje slovenskih in nekaterih tujih raziskovalcev,« pravi avtor slovarja (str. 8) V zadnjih desetletjih je izšel Pavličev petjezični¹ in štirje dvojezični frazeološki slovarji.² Nekaj napotkov je bilo mogoče dobiti tudi iz kritik SSKJ kot novejšega in doslej najbo-

¹ Josip Pavlica, *Frazeološki slovar v petih jezikih*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1960.

² Antica Menac – Jurij Rojs, *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*, Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1992; Francek Mukič, *Madžarsko-slovenski frazeološki slovar = Magyar-szlovén frazeológiai szótár*, Szombathely: Magyarországi Szlovének Szövetsége = Zveza Slovencev na Madžarskem, 1993; Elizabeta M. Jenko, *Sich auf die Socken machen = Vzeti pot pod noge: deutsch-slowenisches Wörterbuch der Redewendungen*, Klagenfurt = Celovec: Drava, 1994; Diomira Fabjan Bajc, *Dve muhi na en mah: slovensko italijanski frazeološki slovar = Due picconi con una fava: vocabolario frazeologico sloveno-italiano*, Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 1995.

gatejšega objavljenega vira slovenskega frazeološkega gradiva. Po izidu SSKJ je Peter Weiss v prispevku *Katere slovarje smemo pričakovati* po izidu SSKJ namenil frazeološkemu slovarju dva odstavka. Na kratko je podal svoj pogled na to, kako naj bi bila stalna besedna zveza predstavljena v frazeološkem slovarju.³ Konceptualnih in teoretskih vprašanj se je ob ocenjevanju hrvaške zbirke Mali frazeološki rječnici, v kateri je izšel tudi Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik avtorjev Antice Menac in Jurija Rojsa, lotila Erika Kržišnik.⁴

Janez Keber se je zgledoval po slovarjih. Matešiča,⁵ G. Drosdowskega in W. Scholzeja-Stubenrehta,⁶ po štirih čeških frazeoloških slovarjih⁷, po slovarju ruske frazeologije A. K. Biriha, V. M. Mokijenka in L. V. Stepanove⁸ ter po primerjalnem slovarju frazemov Ž. Fink-Arsovske.⁹

Gradivo za frazeološki slovar so frazeološke enote, frazemi. Po Kebru so to stalne besedne zveze, katerih pomen ni ali je samo delno ugotovljiv iz pomenov njihovih sestavin in ki imajo praviloma stalno in samo omejeno spremenljivo sestavo. V širšem smislu spadajo v frazeologijo vse stalne besedne zveze, med njimi tudi terminološke, dalje frazemi s stavčno ali večstavčno sestavo, kot so reki, pregovori in krilatice. »Menim, da vse te kategorije ne spadajo v frazeološki slovar, čeprav so za frazeologa zanimive, saj je iz njih nastalo ali še nastaja precej frazemov. Nekaj takih enot je kljub temu prišlo v Slovar slovenskih frazemov, ker je tako narekovala aktualna frazeološka raba.« (Str. 9)

Frazeološko gradivo je razporejeno po abecednem in slovničnem principu. Frazem je naveden tolikokrat, kolikor polnopomenskih besednih sestavin vsebuje, in se vsakokrat navede pri izbrani besedni iztočnici; tako je npr. frazem *fânt od fáre* naveden pri iztočnicah *fânt in fára*. Tako besedne iztočnice kot tudi vsi frazemi kot iztočnice so onaglašeni. Kot sestavine (iztočnice) se besednovrstno pojavljajo samo samostalnik, pridevnik, glagol, prislov, zaimek, števnik. Predlogi in vezniki ne morejo biti frazeološke iztočnice, razen če pride npr. do konverzije predloga v prislov. Ker se razlaga frazema in vse, kar spada zraven, v frazeološkem slovarju zaradi gospodarnosti navaja samo pri eni sestavini – iztočnici (SSKJ je pri tem izjema),

³ Peter Weiss, *Katere slovarje smemo pričakovati* po izidu Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Jezik in slovstvo* 39 (1993/94), št. 7–8, 346–350.

⁴ Erika Kržišnik, *Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*, *Jezik in slovstvo* 41 (1995/96), št. 3, 157–166.

⁵ Josip Matešič, *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*, Zagreb: Školska knjiga, 1982.

⁶ Günther Drosdowski – Werner Scholze-Stubenrecht, *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*, Mannheim idr.: Dudenverlag, 1992.

⁷ František Čermák idr., *Slovník české frazeologie a idiomatiky: přirovnání*, Praha: Academia, 1983; isti, *Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy neslovesné*, Praha: Academia, 1988; isti, *Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy slovesné 1–2*, Praha: Academia, 1994; isti, *Slovník české frazeologie a idiomatiky: výrazy větné*, Praha: Akademia, 2009.

⁸ Aleksandr Karlovič Biriha – Valerij Mihajlovič Mokijenka – Ljudmila Valentinovna Stepanova, *Russkaja frazeologija: istoriko-etimologičeskij slovar'*, Moskva: Astrel' – Ast – Ljuks, 2005.

⁹ Željka Fink-Arsovske, *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*, Zagreb: Knjigra, 2006.

je treba izbrati t. i. glavno iztočnico. Tu ima vedno prednost samostalnik, sledijo mu pridevnik, glagol, prislov, zaimek in števnik. Pri dveh ali več samostalnikih je glavna iztočnica prvi samostalnik, npr. *pesek* v frazemu *metáti kómu péseka v oči*. Če v frazemu ni samostalnika, je glavna iztočnica pridevnik, npr.: *suh* v frazemu *bíti na síhem, znájeti se na síhem*; če ni samostalnika in pridevnika, je iztočnica glagol ali prvi od dveh ali več glagolov, npr. *odnesti* v frazemu *pocéni jo odnésti* itd. Pri primerjalnih frazemih z veznikom *kot* ali *kakor* velja enak vrstni red besednih vrst kot iztočnic, ki so za veznikom oz. desno od njega, npr. *polh* v *spáti kot pólh, zaklan* v frazemu *spáti kot zaklán*. »Pri iztočnicah, ki so sestavine velikega števila frazemov, npr. *gláva, srcé*, je tudi upoštevano opisano besednovrstno načelo, znotraj posamezne besedne vrste pa velja abecedni red. Izjeme pri opisanem določanju glavne iztočnice v tem slovarju so imenske ali izimenske sestavine frazemov, ki so vedno glavne iztočnice.« (Str. 10, poudaril J. K.)

Frazemi so v slovarju obdelani z ustreznimi pisavami in velikostmi, da bi bili prepoznavni že na prvi pogled. Glavne besedne iztočnice so natisnjene z malimi krepkimi črkami (velikost 10) in v pisavi myriad pro, frazemi pa z malimi krepkimi črkami (velikost 9,5) in v pisavi times new roman, prav tako njihove variante v okroglem ter fakultativne sestavine v oglatem oklepaju. Vse oznake so zapisane v navadni pisavi, a v manjši velikosti (tj. 8).

Frazeološki slovarski članek vsebuje:

1. frazem v izhodiščni, osnovni slovarski obliki, tj. pri glagolskih zvezah v nedoločniku, samostalniški in pridevniški v imenovalniku, z izjemami, ki so določene npr. z rabo glagola samo v 3. os. ed. ali dv., v samo določenem času, z rabo samostalnika samo v ed. ali mn. ipd.;
2. zvrstne, stilne in druge oznake;
3. slovnične in druge oznake (avtor se je omejil na označevanje vezljivosti, števila in vidskosti);
4. razlago ali več razlag; dodane so lahko tudi morebitne sopomenke, protipomenke, pomensko ali predstavnostno enaki ali sorodni frazemi ali enobesedni izrazi, ki so nastali iz obravnavanega frazema;
5. ponazoritve z besedilnimi oblikami v zgledih iz kartoteke za SSKJ, iz elektronske podatkovne zbirke Nova beseda ter iz raznih drugih pisnih in ustnih virov;
6. podatek o nastanku, izvoru, motivu nastanka frazema in
7. primerjavo z ustreznimi frazemi v nekaterih drugih jezikih.

Frazem je naveden v izhodiščni, osnovni slovarski obliki. Pri oznakah se avtor večinoma zgleduje po SSKJ, kjer se je občutek za oznake oblikoval skupinsko in individualno več kot dve desetletji oz. postopno od prve do pete knjige. Poučno in smiselno je pregledal, kako in v kolikšni meri so uporabljene oznake v primerjalnih tujih frazeoloških slovarjih. Navajanje oznak pomeni, da je slovenski frazeološki slovar normativen.

V zgledih je upoštevan najstarejši zapis, kar je do določene mere omogočalo gradivo Kartoteke za SSKJ. Navedeni so tudi zgledi z različnimi variantami (modifikacijami, prenovitvami) frazeološke iztočnice. To vse je pomembno za ugotavljanje izvora frazema. Prav zato je profesor Keber vključil starejše slovarje, kot so

Cigaletov, Pleteršnikov, Glonarjev, in *Narečno kartoteko*. S tem vidikom raziskovanja slovenske frazeologije (tudi primerjalno evropske) se avtor že dlje časa intenzivno ukvarja (gl. npr. njegov prispevek *Razlaganje izvora slovenskih frazemov*,¹⁰ v katerem je podal svoje izkušnje pri razlaganju izvora frazemov za radijsko oddajo *Kdo ve* od 1995 do 2000 in jih ponazoril z razlagami izvora petih frazemov po desetih vidikih, ki so razloženi v tem prispevku).

Po zgledu češkega frazeološkega slovarja¹¹ so bili pri razlaganju izvora upoštevana angleški, nemški, francoski in ruski jezik, poleg tega pa še sosednji hrvaški in drugi slovanski jeziki ali pa samo tisti jeziki, ki so za razlago izvora bistveni ali zanimivi.

Kebrova zasnova za frazeološki slovar slovenskega jezika izhaja iz njegovih dosedanjih izkušenj in spoznanj pri raziskovanju slovenske frazeologije. V Poskusnem vvezku *Frazeološkega slovarja slovenskega jezika* so posamezni vidiki obravnave zuresničeni, enako velja za *Slovar slovenskih frazemov*.

Leta 2002 je profesor Keber načrtoval obseg in s tem čas izdelave frazeološkega slovarja na osnovi SSKJ. Izdelal je okvirni oz. začasni alfabetařij, iz katerega se je dalo orientacijsko predstavljati, kolikšno je število frazemov, ki naj bi bili razloženi v slovarju. Avtor *Slovarja slovenskih frazemov* je primerjal tudi število frazemov v nekaterih frazeoloških slovarjih drugih jezikov. Tako je v ruskem frazeološkem slovarju A. I. Fjodorova¹² zajetih okoli 13.000 frazeoloških enot, v *Tezavru sodobne ruske idiomatike*¹³ pa okrog 8000 idiomov. Keber je v petih letih obdelal približno 10.000 frazemov.

Kot vir za *Slovar slovenskih frazemov* avtor navaja gradivo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (več kot 6 milijonov listkov), narečno kartoteko Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in korpus *Nova beseda*. Upošteval je tudi gradivo Inštituta za slovensko narodopisje (pregovori, reki, frazeologija).

Sledi izbor slovenske literature (219 navedb) in izbor neslovenske literature (okrog 100 navedb). Osrednji del z navedenimi frazemi uvajajo napotki in pojasnila za uporabo *Slovarja slovenskih frazemov*.

Obravnavani slovar je zelo pomembno leksikografsko delo, ki priča o Kebrovem velikem poznavanju področja frazeologije nasploh – tako slovanskih kot tudi neslovanskih jezikov. S tem delom smo Slovenci ob vseh drugih Slovanih (tudi Lužiških Srbih) končno dobili svoj frazeološki slovar.

¹⁰ Janez Keber, *Razlaganje izvora slovenskih frazemov*, v: *Skripta 5: zbornik za učitelje slovensčine kot drugega/tujega jezika*, ur. Erika Kržišnik, Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001, 35–50.

¹¹ V češkem frazeološkem slovarju so tujejezične ustreznike prispevali rojeni govorniki, ki so bili obenem bohemisti.

¹² Aleksandr Iljič Fjodorov, *Frazeologičeskij slovar' russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva: Založba Astrel', 32008 (1991).

¹³ *Slovar'-tezaurus sovremennoj russkoj idiomatiki*, ur. Anatolij Nikolajevič Baranov idr., Moskva: Mir enciklopedij Avanta, 2007.